

Időszerű utópiák

Nem hiszek semmiféle irodalomelméleti-irodalomszociológiai pro-nózisban, amely valamelyik műfaj, műforma közeli pusztulását hirdeti meg. Nem hiszek tehát a regény halálában sem, bár készségesen elismerem, sőt saját gyakorlatommal is tanúsíthatom, hogy prózai olvasmányaink között megnőtt a non-fiction részaránya. Süttö András könyvének sikere éppen ebből a „non-fiction” jellegből magyarázható, s bármennyire is pusztakamarási, mezősegi, erdélyi kötöttségű az Anyám könnyű álmot ígér, az iránta megnyilvánuló érdeklődés távolról sem minősíthető provincializmusnak. Az amerikai baloldalt feltérképező tanulmányában Sükösd Mihály az irodalomról azt állapítja meg, hogy „a műfajok furcsa szerepváltásának lehetünk tanúi”. Az elmúlt év egyik legnagyobb magyarországi könyvsikere egy irodalomtörténetés, Fekete Sándor munkája, a Folyosói szümpozíon — „az életkedv és derültség rövid tanfolyama”. A kitűnően szerkesztett Modern Könyvtár az ismert lengyel író, Kazimierz Brandys Levelek Z. asszonyhoz című „emlékezéseit a jelenkorból” még „T” (tanulmány) jelzettel jelentette meg, a bordeaux-i egyetem összehasonlító irodalomtörténeti professzorának, Robert Escarpit-nak Nyílt levelét Istenhez már a „P” (próza)-sorozatban olvashattuk. És ami különösen felfigyeltető, a hivatalos bestseller-listák s az ingyencek magán-listái egyaránt bizonyítják a non-fiction előretörését.

Láng Gusztáv és Veress Zoltán könyve, a Boríték nélkül egyelőre nem került a hazai bestsellerek közé, pedig belső értékei indokolnák a laikusok és a szakmabeliek átlagosnál nagyobb figyelmét. Mert a Boríték nélkül nem divattermék (bármennyire is beállítható az előbbi sorba) — a szerzők belső szükséglete találkozott a társadalmi rendeléssel, amelyet néhány évvel ezelőtt a brassói lap, az Új Idő felismert, s „Colloquium” címen rovatot biztosított Láng és Veress heti levélváltásának. A három-négy évvel ezelőtti olvasmányélményeket felelevenítve, nem kétséges, hogy e levélváltás valóban művé állt össze, s nem a kiadói jóindulat, hanem az egyes írások ön- és összértéke minősíti könyv-maradandósággal sikeresnek Láng Gusztáv és Veress Zoltán „kollokviumát”. A szerzők kérdésfeltevésai és válaszai publicisztikusan időszerűek ugyan — többnyire egy-egy friss élmény, tapasztalat vagy a közvéleményt foglalkoztató gondolat köré épülnek —, de miközben a korról, jelenünkről szólnak, egyben önmagukról is vallanak, irodalmi formában.

Én ezt az irodalmi formát hangsúlyoznám mindenekelőtt, azzal a megjegyzéssel, hogy nem csupán a külső formát, a civilizáltabb, ele-

gánsabb megjelenést értem rajta. Sokszor ugyanis hajlandók vagyunk ennyivel beérni, s kevesebb nyelvhelyességi hibát, több műfaji ötletességet látva újságcikkeinkben, meghatódva a magyarosabban és színebben fogalmazott mondatoktól, publicisztikánk megújulásáról beszélünk. Ám bármennyire is szaporodjanak, sűrűsödjenek (tördelésileg!) napi- és hetilapjainkban az egyéni rovatok, gondolati gazdagodás nélkül nem emelhetik ki az újságitást a szürke átlagból. Ebben a tekintetben jelentett újat Láng Gusztáv és Veress Zoltán levélváltása: a heti penzum nem ötletvadászásra készítette a szerzőket, hanem elmélyülésre is, megállásra olyan apróságoknál, amelyekből az ember éveit, évtizedeit épülnek, amelyeknek összegezése maga az élet. S hogy az ne mozaik-halmaz, hanem célirányos cselekvés legyen, melynek a lehetséges stabilitást bizonyos etikai rendszer adja, ahhoz penzumainkban meg-megállásra, töprengésre, alkotó, előrelendítő kételyre is szükség van. Lényegében ezt vállalta Láng Gusztáv és Veress Zoltán, s főképp nem ezért nem napi (heti) publicisztika-gyűjtemény, hanem inkább irodalom a Boríték nélkül.

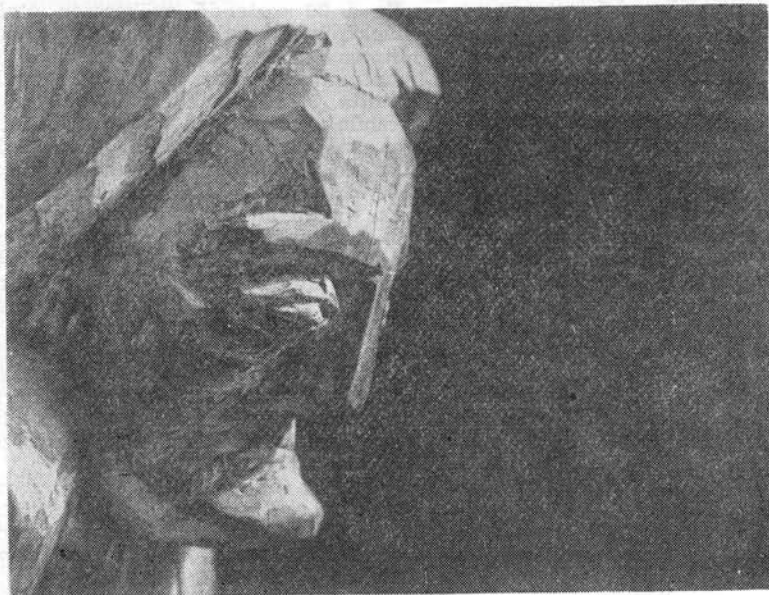
Érdekességét természetesen szerzőik egyénisége adja: irodalomkritikusként, irodalomtörténészként Láng műközpontú elemzéseivel, etikus tartásával szerzett jó egy évtized alatt tekintélyt magának, Veress Zoltán prózája lélektani mélységével, pontosságával jelentett úttörést romániai magyar irodalmunkban. Ilyen „passzussal“ rendelkezve, hogyne fennénk kíváncsiak véleményükre közügyi dolgokban, különösen, ha írói gyakorlatukat publicisztikájukban is folytatják, vagyis változatlanul szem előtt tartják a „műközpontúságot“, az etikai igényességet s a lélektani szempontokat. „A magunkfajta vidéki literátor“ — minősíti szerényen Láng Gusztáv szerzői kompetenciájukat; ám ha politikai-szociológiai tényismeretük nem is vetekedhet világlapok kommentátoraiéval, a közvetlen valóságélményt kiegészítő, a múltba s a jövőbe távlatot nyitó műveltségélmény a kis dolgokat is jelentéssé növesztheti. „Nem vagyok gyakorlati ember, ezért csak utópiákban tudok gondolkozni“ — írja ugyancsak Láng, hogy aztán önérzetesen hozzátégye: „Az élet a történelem marathoni távján mindig az utópiák álmodozóit igazolta.“ Az ő szóhasználatában azonban az utópia nem cáfolata, hanem kiegészítése a valóságnak, egy földközeli magatartásnak. „Ezt az utópiát, az élet értékének abszolút mértékeként, ma a kultúra tartja ébren leginkább. A művész elsősorban, aki mindig e teljesség felől közeledik az élethez, s ugyanakkor a teljességet mindig az élet tényeiben keresi. Az utópia felől ítélni a valóság fölött, önmagunk fölött — erre tanít a művészet, ebből a tanításból fakad érték volta, persze, csak akkor, ha alá tudjuk vetni magunkat hatásának és törvényeinek.“

Ilyen értelemben nevezhetjük a Boríték nélkül leveleit időszerű utópiáknak, amelyek a művészet e teljesség-igénye felől, de a hétköznap tényeit tiszteletben tartva közelednek korunk kérdéseihez. A felelősség, a közöny, az elidegenedés, a boldogság, a hatalom, a demokrácia, a provincia, a biztonságérzet, az agresszivitás filozófiai, erkölcsi vonatkozásai kerülnek új megvilágításba egy nyaralási emlék, egy hivatali bosszúság, újsághír, felidézett beszélgetés vagy friss olvasmányélmény kapcsán — de mindig személyes közelítésben. „Talán nevetséges dolog a mi felelőségünkről beszélni olyan eseményekkel kapcsolatban, ame-

lyekbe nem lehet beleszólásunk. Az emberi felelősség azonban csak egyféleképpen becsületes: ha korlátlan. A béke, ha megengedsz egy műkedvelő meghatározást, a szabadság kollektív formája, s csak akkor létezik, ha gyakorolják. De építheted-e rád eső részét, ha nem sajdul benned is az egészért bántalom?" Ez a személyes vonatkoztatás ad varázst a sokszor hallott dolgok újraboncolásának is.

Egy-egy váratlan asszociáció, frappáns fogalmazás újra és újra meggyőz arról, hogy a publicisztika hivalkodás nélkül átválthat szép-irodalomba, kiérdemelheti a „P” jelzetet. (A hamleti „lenni vagy nem lenni” s a Camus megfogalmazta választás kérdésének kapcsolatáról olvashatjuk itt: „Az emberiség egy monológ hatodfeles jambusain, úgyszólván észrevétlenül, kiszökött a középkorból.”) Veress Zoltán és Láng Gusztáv „vitázó egyetértése” megirandó novellák, tanulmányok rövid foglalata; de nemcsak potenciális irodalom, hanem a Mikes Kelemen-i, a Kölcsey-féle hagyomány tudatos folytatása, nemes veretű próza, amelytől nem idegen (szerzőik sok tekintetben rokon irodalomeszményének megfelelően) a klasszicizált pátosz, a tradicionális formatisztelet. Persze, a Láng—Veress-levelekben tárgyalt modern létkérdések elképzeltetők egy kevésbé kiegyensúlyozott, nyugtalanabb, ironikusabb formában is (amilyet például Escarpit művel), de ez már írói alkatra s ízlésre tartozik, nem érték meghatározó. Marin Preda heti válaszai a Luceafáruiban például a maguk közvetlen publicisztikai voltukban formálnak közvéleményt. És tulajdonképpen ez az elsődleges — szerzőink szándéka szerint is.

Kámbay

Benczédi
Sándor:
Öregasszony
(részlet)

Kant

Az örök béke

Filozofikus tervezet 1795-ből arról, hogyan lehetne az ugyanabban az évben kötött porosz-francia békeszerződés helyett valami olyan egyezményt kötni, amely ne újabb háborúk magvait szórja el, hanem a világbékét alapozza meg. Utópia és naivság? Aki ilyen banális kifogást emel, annak meg kell gondolnia, hogy Kant legalábbis olyan okos ember volt, mint ő — és mégis megírta ezt a könyvet. Északkokkal bizonyította — mögöttük egy hetvenegy éves tudós európai presztízse állott —, hogy a békéért cselekedni kötelesség, s úgy kell cselekedni, mintha az örök béke lehetséges volna. A kis remekművet Babits Mihály fordította magyarra, az ő előszavához Mikó Imre írt bevezetőt Kant állambölcséletéről. (Kriterion, 1971.)

Ion Puiu—Virgil Ionescu—
Aurel Vulcu

Organizarea conducerii
intreprinderilor

A vállalatvezetés tudományos megszervezése ma már elégető szükségletként jelentkezik. Am a tudományos szervezés technikájának körvonalai csak akkor bontakozhatnak ki, ha „bizonyos racionálisan meg-alapozott elv, törvény és módszer alapján a látszólag lehetséges megoldásokból ki tudjuk választani az optimálisat, vagy legalább meg tudjuk állapítani annak a valószínűségét, hogy az illető megoldás optimális legyen. A szervezés inkább a maximális valószínűségek, mint a bizonyosságok tudománya”. A könyv célja: segítséget nyújtani a vállalatvezetés megszervezésével foglalkozó mérnököknek és köz-

A fizika forradalmi átalakulásának harminc évéről nyújt átfogó képet egy neves amerikai tudós könyve*. George Gamow a kvantumelmélet történetét meséli el tudománynépszerűsítő munkájában. Igyekszik a kvantummechanika alapelveit nem specialisták számára is hozzáférhető módon kifejtteni.

Száz évvel ezelőtt a fizika — az, amit ma klasszikus fizikának nevezünk — olybá tűnt, mint maga a megtestesült tökély, mint az Egzakt Tudomány prototípusa, mint minden ellentmondástól mentes tökéletes szellemi konstrukció, mely a világ minden jelenségét meg tudja magyarázni.

A múlt század utolsó évtizedeiben számos olyan felfedezés történt, mely megingatta ezt a nagyszerű építményt. Különösen a sugárzásokkal kapcsolatos jelenségek okoztak nagy gondot, mivel a klasszikus fizika törvényei nyilvánvalóan abszurd következtetésekre vezettek. Így például, ha egy szobában, melynek négy fala tükörből van, meggyújtunk egy gyertyát, a klasszikus hullámelmélet szerint elegendő néhány koromszemcse jelenléte, hogy a gyertya fénye rövid idő alatt ultraibolya-, majd röntgensugárzássá alakuljon, és minden élőlényt elpusztítson. Ez a fizikusok által „ultraibolya katasztrófának” nevezett jelenség nem következik be sohasem. Az elmélet és a gyakorlat ezen ellentmondását Max Planck küszöbölte ki 1900-ban, feltételezve, hogy a fény nem folytonos, hanem apró energiáreszcecskékből, kvantumokból áll, melyeket ma fotonoknak nevezünk. Planck lefektette ezzel a kvantumelmélet alapjait, és megindította a fizikában a forradalmi átalakulások 30 évét.

Ez a 30 esztendő gyökeresen átalakította fizikai világképünket, halomra döntötte a klasszikus fizika építményét, és helyébe a relativitáselméletet, a kvantummechanikát és a kvantumelektrodinamikát állította. Félreértések elkerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy ezt a halomradöntést nem kell egészen szó szerint vennünk: a relativisztikus mechanika és a kvantummechanika is bizonyos körülmények között, határesetben, a klasszikus mechanika törvényeit szolgáltatja, lényegében tehát csak a klasszikus fizika általános érvényessége dőlt meg. Planck kvantumelméletét egymás után követték a korszakalkotóan új elméletek. Alig néhány évre rá Einstein kidolgozza a speciális relativitás elméletét, a kvantumelmélet segítségével megmagyarázza a fényelektromos jelenség törvényeit, és rövidesen eljut az általános relativitás elméletéig. Bohr alkalmazza a kvantumelméletet a Rutherford-féle planetáris atommodellre, ami lehetővé tette számára a hidrogénatom spektrumának értelmezését és a klasz-

* George Gamow: *30 de ani care au zguduit fizica. Istoria teoriei cuantice. Editura stiințifică. București, 1969. (Thirty Years that Shook Physics. The Story of Quantum Theory. Doubleday and Company Inc. Garden City. New York, 1966.)*

szikus fizika egy másik abszurd következtetésének a megcáfolását.

A forradalmi 30 év utolsó évtizedében a kvantumelmélet teljesen új alakot ölt. Louis de Broglie doktori tézisében (1925) feltételezi, hogy az elektronhoz egy hullámszerű jelenség tartozik. Hipotézise oly fantasztikusnak tűnt, hogy a korabeli fizikusok azt „la comédie française”-nek nevezték, de alig egy évre rá a kísérletek ragyogóan igazolták a hipotézis helyességét, és 1926-ban Erwin Schrödinger, a de Broglie-hullámokból kiindulva, kidolgozza a hullámmechanikát, mely lehetővé teszi az atomok és molekulák szerkezetének és tulajdonságainak az értelmezését. Vele egyidőben Werner Heisenberg a nem kommutatív algebra segítségével megalkotja a matrixmechanikát, mely ugyanolyan eredményekre vezet, mint Schrödinger hullámmechanikája. E két mechanikát nevezzük ma együttesen *kvantummechanikának*. Heisenberg megfogalmazza a kommutativitási törvényeket és a bizonytalansági relációt, Wolfgang Pauli felállítja a kizárási elvet, 1928-ban Dirac — alkalmazva a relativitáselméletet a kvantummechanikában — felállítja híres egyenletét, melyből következnek többek között az antirészecskék létezése. Ezzel alig 3–4 év leforgása alatt a kvantummechanika végleges formát öltött. Pauli, Fermi, Gamow és mások alkalmazzák a kvantummechanikát az atommag vizsgálatában. Ezzel nagyjából lezárul ez a forradalmi korszak, és elméleti téren az ez után következő négy évtized nem hozott lényegesen új gondolatot.

Gamow könyvének különös varázsát az adja meg, hogy a szerző maga is a koppenhágai iskola tagja. A hősi korszak titánjai a tanítómesterei, személyes ismerősei, barátai. Sőt, ő maga is e titánok közé tartozik. Ő adta meg a radioaktív alfa-bomlás kvantummechanikai értelmezését, atomfizikai számításokon alapuló kozmogóniai elméletet dolgozott ki, és sok jelentős munkával járult hozzá a modern atommagfizika kialakításához. Tudománytörténeti és népszerűsítő munkája így egyben élménybeszámoló és izgalmas olvasmány a kvantummechanikában járatos egyének számára is.

Planck, Einstein, Bohr, de Broglie, Schrödinger, Heisenberg, Pauli, Ehrenfest, Fermi és az elméleti fizika többi nagyja a legtöbb szakember számára is csak puszta név, valamely elmélet, tétel vagy alapvető egyenlet felállítója. Gamow mindnyájukat emberközelségbe hozza. Valamennyiről kiderül, hogy hűsvér ember, aki dolgozik, örül, küszködik, szórakozik. A világhírű tudósok egy búcsúvacsoráról hazafelé menet alpinista versenyt rendeznek egy koppenhágai bank falán, a harmadik emeletig mászva fel, köztük a már nem egészen fiatal Bohr is. Bohrról egyébként kiderül, hogy kiváló sízó volt, fiatalkorában pedig Koppenhága legjobb futballistái közé tartozott. Heisenberg csaknem professzionista sízőnek számított, és Lipcsében, ahol a fizika professzora volt, jobban ismerték elsőrangú zongoristaként, mint fizikusként.

Mint általában a nagyon értelmes embereknek, a könyvben szereplő elméleti fizikusoknak is rendkívüli a humorérzékük. Maga Gamow is nagy tréfacsináló. Amikor tanítványával, Alpherrel elméleti

téka

gazdászoknak, ezért a hangsúlyt inkább a gyakorlati kérdésekre helyezi. Részletesen foglalkozik a különböző vezetési rendszerekkel, és gyakorlati útmutatásokat ad az esetleges új vezetési rendszerek kidolgozásához. A szerzők az ország különböző gyáraiban végzett kutatások eredményeire támaszkodnak, de felhasználnak a fejlett ipari országokból származó szakirodalmat is. A külföldi anyagból csak azokat a megoldásokat ajánlják, amelyek a mi konkrét körülményeink között hasznosak lehetnek. (Editura științifică, 1970.)

Marin Preda

A kellemetlen ember

A jelenkori román prózairodalom egyik kiemelkedő alkotásának, Marin Preda *Intrusul* című regényének a magyar fordítását kapja kézhez az olvasó. A regény megjelenése idején azonnal magára vonta a kritika figyelmét, nagy közönségsikernek is örvendett. *Călin Surupăceanu*, az önfeláldozó hőst — aki életét veszélyeztetve egy másik életet ment meg — végül elhagyja a felesége; barátai, ismerősei hátat fordítanak neki, és a társadalom értetlenségével is szembe kell néznie. A rokkant ember életútjának leírásában Preda az emberközi kapcsolatok világában fellelhető tehetlenségi erők káros hatására mutat rá. Az első személyben írt regény változó sodrású cselekményére, érdekes alakjaira szívesen emlékezünk vissza, sorsuk alakulása pedig emlékeztetőül szolgál: csakis embereiségünk megőrzésével építhető fel a holnap „kívül-belül” szép világa. (Kritérion, 1970.)

téka

Láng Gusztáv—Veress Zoltán

Boríték nélkül

A szerzők 26 levélben egymás kérdésfelvetéseire rimelő „erkölcsi töprengésekben” igyekeznek választ adni korunk kuszáltan összetett problémáira. Az etikai alapállás egyéni felelősségének fényében vizsgálják a ma emberének mindennapi kapcsolatait a társadalmi környezettel, a mellette élő emberekkel. Eszményjük a humán arcú világ, s vívódásokkal teli gondolatmenetük logikusan vezet el oda, ahol az olvasó számára világossá válik a levonható következtetés — az egyéni helytállás szükségessége az élet bármely helyzetében. (Dacia, 1970.)

Féja Géza

Lázadó alkonyat

A harmincas évek irodalmi szociográfiáját felpezsdítő Viharsarok feledhetetlen szerzője új könyvével kelt méltó feltűnést. „Az élet vége felé járván — írja — egyre közelednek halottaim. Vagy én közeledem feléjük? De amíg a szavak ki nem hűlnek bennem, tanúságot teszek az igazukról.” S anekdotikus életközélen, a barát és olvasó hű közvetítésében, örök-frissen előttünk terem Ady és Krúdy legendák nélkül, Móricz, Laczkó Géza, Tersánszky, „Nagybánya fia”, Bányai Kornél, Hatvány, a falukutatást irodalomba segítő Sárközi György, sokszor és szépen a mi Tamási Aronunk, aki „mindenről kozmikus nyelven tudott szólni”, és Szabó Pál és Fábry Zoltán. Élő kortársak sem hiányoznak, Illés Endre, Győry Dezső, Simon István jelenik meg a művészi képességen, s az irodalmi felmutatás varázslatában meglepetésként találkozunk a romá-

számításokat végzett a kémiai elemeknek a csillagok belsejében való keletkezésére vonatkozólag, eredményeiket papírra vetették, de Gamow nem volt megelégedve. „Valami hiányzik” — állapította meg, és a hiányt pótlandó, a szerzők közé bevette egy „Bethe” nevét is. Így a közlemény Alpher, Bethe és Gamow neve alatt jelent meg, a számítások alapján felállított kozmogóniai elméletet pedig a három név hangzása alapján ma is α , β , γ -elméletként emlegetik.

Gamow vonzó stílusa ezt a könyvet is, miként számos tudománynépszerűsítő munkáját, élvezetessé és olvashatóvá teszi. Amikor Paulit mutatja be, úgy ír róla, mint aki három dologgal tette nevét halhatatlanná: a Pauli-elv megfogalmazásával, a neutrino felfedezésével és a „Pauli-effektussal”. Ez az effektus azon alapszik, hogy Pauli, amilyen kiváló elméleti fizikus, éppen olyan rossz kísérletező volt. A rossz nyelvek által a Pauli-effektusnak nevezett jelenség pedig abban állt, hogy Paulinak hozzá se kellett nyúlnia egy készülékhez, hogy elromoljék, elegendő volt, ha végigmegy a laboratóriumon.

Pauli egyébként, aki roppant élénk, vigkedélyű, kellemes ember volt, szellemesség dolgában sem maradt el fizikustársai mögött. 1958 elején Heisenberg a rádióban nyilatkozott az elemi részecskék új elméletéről. Gamowhoz intézett levelében Pauli mindössze a következő kommentárt fűzi a rádiónyilatkozathoz: „Íme, bebizonyítom a világnak, hogy úgy tudok festeni, mint Tizian.” Következik egy hanyagul odavetett téglalap és alatta ennyi: „Csak a technikai részletek hiányoznak.” Megjegyzendő, hogy Paulinak megvolt az erkölcsi alapja ilyen szarkasztikus hangnemet használni, hisz az új elméletet Heisenberg éppen vele közösen dolgozta ki.

A fizikusi szellemesség csúcspontja azonban kétségtelenül a könyv függelékét alkotó „Blegdamsveji Faust”. Ahogy az ókorban minden út Rómába vezetett, a húszas-harmincas években az elméleti fizikusok útja Koppenhágába, a Blegdamsveji 15. szám alá, ahol Bohr Elméleti Fizikai Intézete állott. Az intézet 1932-ben ünnepelte fennállásának tizedik évfordulóját, és az ez alkalommal rendezett konferencia után mutatták be ezt a ragyogó Faust-paródiát, az intézet munkatársainak kollektív szerzeményét. Igazság szerint nem is Faust-paródia, hanem az elméleti fizika akkori problémáinak a paródiája ez, a *Faust* formájába öntve. A goethei nyelvet a koppenhágai neves tudósok szavajárása tarkítja, valamint ragyogó szójátékok, melyek nem fizikusok számára teljesen érthetetlenek. Az Úr szerepét Bohr játssza, Mefisztó nem más, mint Pauli, aki Neutrino-Gretchen képevel kísérti meg a szkeptikus Ehrenfest-Faust doktort. A neutrino létét pár évvel azelőtt tételezte fel Pauli, és abban az időben állandó vita tárgya volt. A fizikusok nagy része abszurdnak tartotta az ötletet, mivel a feltételezett részecskének sem nyugalmi tömege, sem elektromos töltése nincsen, és nem is elektromágneses energiakvantum. Csaknem 30 év kellett ahhoz, hogy e különös részecske létét végérvényesen be lehessen bizonyítani. Így abban az időben valóban kiváló téma volt a „Blegdamsveji Faust” számára. A klasszikus veretű forma, az el-

méleti fizikai tartalom és a sziporkázóan szellemes szójátékok keveréke ellenállhatatlan varázst kölcsönöz ennek a manapság már tudománytörténeti kordokumentumnak számító szindarabnak. Szerencsés ötlet volt, hogy Gamow ezt érdekfeszítő könyvéhez csatolta.

Zsakó János

téka

niai magyar folklór-megújodás értékelésével is: Faragó József, Nagy Olga, Vöö Gabriella, Olosz Katalin, Almási István mesegyűjteményei kapnak itt nemzetközi rangú besorolást. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.)

A lelkiismeret dokumentuma

Mondja valaki: „Nem vettem meg Sütő új könyvét. Gondoltam, két jó könyvet egymás után — úgyse írhat...” Az igeidőből, a mondat lejtéséből is kiteszik, tudja már, hogy tévedett. S tévedni jobb, mint csalódní.

Bevallom, magam is félve nyúltam a kézbe simuló kis kötethez. Az előbbi — nem is kevesek átérzte — aggály mellett műfaji fenntartásom volt. Maga az író fogalmazta meg, mindjárt a kötetke beköszöntőjében, mitől is féltem — korántsem Sütő András szeme, szíve, tolla, hanem csakis bizonyos hétmérföldes csizma iránt bizalmatlanul; a „turisztikai idillizmus fertőzési veszélyei”-ről beszél, meg arról, hogy „Minden nép óhaja — nyílt vagy titkos törekvése — olyan színben tűnni föl a világ előtt, amilyen a vágyaiban lenni szeretne”. A jólnevelt utazó, szíves vendéglátóitól gondosan ide-oda terelgetve, belemegy a kölcsönösen tapintatos játékba, s — „Ezen nincs mit csodálkozni” — hajlamos megrekedni „a Hilton-szállók összkomfortjánál”, szemet hunyva „a cölöpház-lakók cölöp-gondjai előtt”. Vagy ami nem kevésbé bántja az olvasót — különösen, ha sosem lakott sem Hilton-szállóban, sem cölöpházban —, egyik-másik követe a kölni dóm vagy a Tadzs Mahal látán csupán a klerikális reakció vagy a gyarmatosítás kiváltotta indulatait közli, fogcsikorgatva, hosszadalmasan.

Méltánytalanság volna, vagy még annál is rosszabb, álnok dicséret, ha a *Rigó és apostol** érdemét más útijegyzetek silányságával dúcolnám alá. Csak-hogy a könyvhöz, a jó könyvhöz kiváltképp, mint a holdhoz az udvara, hozzátartozik az is, amit — akár az ellentét, a kiegészítés reflex-mechanizmusát is mozgásba hozva — mellégondulunk. Sütő könyve okos szüneteivel, fukar jelzőivel, szerteágazó társításaival annyival többet mond megszámlálható szavainál, hogy úgy tűnik, olvasás közben a kötet látható terjedelmének többszörösére nő.

Egyik ember azért utazik, hogy szórakozzék. A másik okulni akar. Egyesek (vélt vagy valóságos) fő-lényüket fitogtatják, mások elveszetteken vagy szinte elégtétellel regisztrálnak minden tényre, ami kisebbrendűségi tudatukat táplálja. Nem tudom, mi a nagyobb érdem, változni a világlátás hatására, vagy

* *Sütő András: Rigó és apostol. Úti tünődések. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1970.*

Augustin Buzura

Absenții

A fiatal kolozsvári író harmadik kötetével a hazai prózaírás élvonalába érkezett. Mihai Bogdan kutató-orvos munkahelyén és magánéletében kudarcot vallott, a társadalmi sikertelenségek és a szerelmi boldogság elvesztése miatt lelkileg felőrliódik, kiüttlanságát szüntelenül bonyolódó önvizsgálat-tal elemzi. Az európai lélektani regény hagyományaihoz kapcsolódó mű cselekményes részei jelzésszerűen magukban hordozzák a főhőst és környezetét összekötő szálakat. Buzura könyvét ezért nevezhetjük az utóbbi évek egyik legjobban megírt román társadalmi-lélektani regényének. (Dacia, 1970.)

Tamási Áron

Jégtörő Mátyás

Gonosz lidérc, jó szellem, természet és természetfölötti harc emberért és ember ellen ebben a színes-izes, csupa humánus, a Tamási-próza minden erényével ékes mese-regényben. A népi hiedelmek, a képzeletdús babona a mágikus művészet öröksége, s mint ilyen hagyományokhoz kapcsolódó alkotás, Tamási Áron műve többet revelál a székelység folklorjából és etnográfijából, mint — ahogy azt a korabeli kritika is megjegyezte — annak osztályharcából. A tartós

téka

értékek ítélőszéke előtt ez 1936-ban sem minősülhetett esztétikai fogyatékoságnak, ma már néplelektani-szociológiai értéket is fel tudjuk becsülni. Balogh Edgár előszava a sajátosan erdélyi népi avantgarde megnyilatkozásaként rokonítja Tamási művének valóságfelettségét a szürrealizmus fantasztkumával. (Kriterion, 1970.)

Saul Bellow

Herzog

A szerző neve nem ismeretlen olvasóink előtt. Bellow-nak ez a regénye a megjelenés óta eltelt évtized során Amerikában három kiadást ért meg, számos nyelvre fordították le, s mint az új amerikai irodalom legkiválóbb alkotásainak egyikét tartják számon, egy értelmiségi nemzedék kegyetlen humorú önvallomásának társadalmi értékű, művészi dokumentumaként. Maga a szerző egyetemi magántanár, szociológus. Regényeim kívül mintegy tíz színmű- és elbeszéléskötete jelent meg. (Horizont, 1970.)

Varró Dezső

Gyilkos tavasz

Kései, de szerencsére nem végérvényesen megkésett adósságtörlesztés az Abafáy Gusztáv gondozásában megjelent, első Varró Dezső-kötet, amely a két világháború közötti romániai magyar líra eddig csak folyóiratokból, az Erdélyi Helikonból, a Páosztortúzból, a Nyugatból ismert szerzőjének terjedelemre nem nagy, de lírai intenzitásban gyakran figyelemre méltó életművét gyűjti egybe. Költészetünk Áprily —Dsida-vonulatának szerény, de tiszta hangú képviselője Varró Dezső; nem játszik olyan

megmaradni annak, ami voltunk. Sütő András, ha változott is, úgy tette, hogy alakulása fokozatosan, szinte észrevétlenül beleépült egykori lényébe, az egyszerűbe és véglegsébe. Egyetlen írója sem érzékeltette még talán ilyen erővel a robusztus tehetségnek azt a képességét, hogy úgy asszimiláljon, mintha minden, amit tudásként szerzett, hatásként magába szívott, mindig is sajátja lett volna. Napóleon a touloni tüzériskolában felsőbb matematikát tanulva úgy érezte — mint később vallotta —, hogy nem is tanul, inkább emlékszik valamire, amit egyszer már tudott, s most csak felidéznie kell. Mi ebben az érdem? Hát ha az érdem elválaszthatatlan az erőfeszítéstől, akkor bizony semmi. Csakhogy az igazi, az asszimilált kultúrához az elegancia képzete társul, nem pedig a látható erőfeszítésé, mely a szellemiekben egyenesen gusztustalan.

Mi árukkodik az idegen népek házatáján forgolódo emberről? Az, hogy mit vesz észre, mire kíváncsi, miről mi jut eszébe. Mit tud arról, amit lát, s hogyan fogadja, amit nem tudott? Mit hoz magával a megszű földről, s — last but not least — milyen útravalóval tarisnyázza fel magát? Hogy mindjárt az utolsóval kezdjük — erre is, a többire is érdemben maga a könyv válaszol —, Sütő szülföldje, a Mezőség asszonyainak „ősi példája szerint az úti reménységgel együtt magával vitte itthoni fonnivalóját is”. Hogy mi is értsük, hogyan értette meg ebből a naumburgi dóm harangozójának apostol-vigyázó, rigó-hivogató történelmi magyarázatát: „Az ablakot, kérem, mindig nyitva kell tartani” — előbb Pusztakamarásra invitál magával. Ott meg egyenesen a temetőbe vezet, Kemény Zsigmond ledől, s mindaddig fel nem állított sírkövéhez. Mert Sütőnek az „itthoni fonnivaló” — itthon is gondolja, nem kell Teheránig, Velencéig repülnie, hogy eszébe jusson.

Szükséges ezt külön felelőgetni? Nem muszáj, de talán nem is árt. Mert a Pegazusa, Gépkocsin, Boeington száguldozó költő számára olykor térképpé válik a táj, sírok és bölcsők onnan fentről egyáltalán nem látszanak, az ember-hangyák is alig, akik a maguknál nagyobb terhet cipelik. Nemrégiben számolt be egyik neves költőnk találkozásáról havasi olvasókkal, akik télvíz idején gyalog tettek meg sok-sok kilométert a kedvéért, mert még sose láttak eleven költőt. „Hát ez igen szép — törte meg ekkor a meghatott csendet a szónok prózaíró (és prózaian gondolkozó) társa —, de ha már hagyta, hogy megbámuljanak, azt megtudakoltad-e tőlük, van-e az iskolának elég tűzifája, s hány gyerek marad ki hetekre a kemény fagyok idején?” Megkövetem Sütő Andrást, hogy az ő szaváról, gondjáról, élményéről ismét csak a másoké jut az eszembe. Magára vessen egyébként. Mert neki is mindenhol, mindenről valami Más jut az eszébe, s ez a Más mindig ugyanaz. Mert hogy értem egyébként, hogy „Itthoni fonnivaló nélkül... nem is érdemes utazni; az embert megöli a világ végtelen közönye”?

Nem tudom, valóban Sirázig kell-e menni, hogy az arányok — a világ s benne a mi helyünk, táguló térben, zsugorodó időben — kellőképpen elrendeződjenek. De a költők, Szádi, Háfiz, a szőnyegek és Dárius városában ismeri fel Pusztakamarás fia: „Illet-

téka

lenség lenne azt mondani, hogy vén Európa.“ Neki, Sütőnek már igazán nincs miért pirulnia. De nekünk, akik olvassuk, arcunkba kergeti a vért a felismerés: hány, még ennél is tragikusabb illetlenségre vetemedünk nap mint nap! Ha műveltségre, közelebből a szerző asszimilált kultúrájára utaltam az imént, beletettem az ilyen és ehhez hasonló revelációkat is.

Helyszínek és pillanatok, bármily gazdagok is lennének, a *Rigó* és *apostol* írója számára mindig többet mondanak az adott tájegység, műemlék, találkozás egyszeri jelentésénél. Ezt a többletet már ő vitte magával. Sütő látásmódjának, felfogó és feldolgozó képességének számtalan nevet adhatunk, annyit, ahány elemből összeállott a legtitokzatosabb lombikban. Nevezük ezúttal történelmi érzéknek, ha tökéletlen is a meghatározás, minthogy éppen a tudatosságot látszik mellőzni. Specifikumát a szerző segítségével rögzíthetjük. A már idézett előszóban Sütő a Kongót felfedező Gide-et és az Algériát, Spanyolországot bejáró Beauvoirt idézi, mint akiknek szívesen a nyomába szegődött volna. Nos, az említett útinaplók az értelmiségiek elkötelezettség jegyében fogantak. Ennyiben rokonítható magatartásuk a Sütőével; hiszen szívszorító vallomások arról, hogy századunkban, földünkön nincsenek távoli országok, idegen népek. Minden közel van, mindenhez közünk van, mindenért felelősek vagyunk. Csakhogy — s itt következik a gyökeres eltérés — Gide-et és Beauvoirt polgári rossz közérzetük kergeti világgá, az az egyéni felelősségként felfogott lelkiismeretfurdalás, hogy kizsákmányoló osztály, gyarmattartó ország szülöttei. Nem azért utaznak, hogy felejtessenek, hanem hogy lépzen-nyomon minden arra emlékeztesse őket, ezt a világot — az ő előbb csak bírált, aztán megtagadott, elvetett világukat — meg kell változtatni! Vívódások árán elért végkövetkeztetésük Sütő András számára — kiindulópont, evidencia.

Ilyen evidencia birtokában a történelmi összefüggéseket, az erkölcsi tanulságokat keresni sem kell: önként kínálkoznak. És kínálják a biztonságot, amellyel régebben kisémmizett népek és osztályok veszik birtokukba a világot, néznek körül benne, választják el gondosan a megőrzendő az elvetendődtől. Ez a kollektív biztonságérzet Sütőben szerencsére a személyes mértéktartás, szerénység képét ölti fel. S az roppant fontos. A történelem kereké — melynek forgását bölcsen szemlélni talán éppen Pusztakamarás tanította meg azt, akinek anyja „könnyű álmot ígér“ — fel-s kivetett már egykedvűen nem egy újgazdag osztályt, parvenü klikket.

„A mőcvidéken megkérdeztem egy román parasztot: mire emlékszik legélesebben a történelemből. Egy kerekre, amellyel Horia és Cloșca megtörtetett 1785 februárjában“ — olvassuk a kötet *Gond és jelkép* című írásában. És ugyanott: „Vespasianus, miután Jeruzsálemet feldúlta, ősi templomát épen hagyhatta volna. A templom azonban Judea létének szimbóluma volt.“ S mire idézi példaként a mában élő, múltat-jövendőt marxista szemmel fűrkészítő író Horia kerekét, Salamon szentélyét? Arra a helyhez s időhöz nem köthető szomorú tapasztalatra, hogy „Ha alapos munkát akar végezni, bármely hódító hatalom a leigázottnak először a hadseregét, utána rögtön a történelmi múltját

gazdag skálán, mint nagy kortársai, a szerelem és a halál élménye hatja át tájverseit is. Ma már, három-négy évtizeddel e versek születése után, kevésbé érzékeljük bennük a költői gondolatot, ám képeinek érzelemgazdag pontossága nemegyszer a hetvenes évek versolvasóját is magával ragadja. (Dacia, 1970.)

Kiss Benedek

Gazdátlan évszak

Az elérhetetlen föld című antológia kilenc költője közül talán a legtehetségesebb mutatkozik be ezzel a tiszta hangú verskötettel, nem rejtve hűségét a „szorgos parasztdió“-hoz, de a József Attilával magáévá tett „külváros, gyárfüst, háztartási gáz“ s a hajnali vilamos világához sem. Jelenidejű költészet a Kiss Benedeké, az erős történelmi tudat és az ilyési, Nagy László-í értelemben felfogott folklór-ihletés nem gyengíti, sőt inkább erősíti ezt a jelenidejűséget. Stílusán nem a legjellemzőbb s a legszerencsésebb, a költői tartást, a verskötet alaphangját azonban jól érzékeltető a kötetzáró vers e két sora: „mindig szülésre vágyakozó vérlobogás.“ Elkötelezettség és világra nyitottság, játékoság és formai fejelem jelentős költői egyéniséget ígérnek — részben már mutatnak is a kötet verseiben. (Kozmosz, 1970.)

D. Sz. Lihacsov

Cselovek v lityerature Drevnyej Ruszi

A neves szovjet irodalomtörténész hét évszázad alkotásait használja fel azoknak a stílusoknak, látásmódoknak, művészi ábrázoló eszközöknek elem-

téka

zésében, melyek alapján érdekes témáját — az ember a Régi Oroszország irodalmában — boncolgatja. Könyvében (amely az 1958-ban megjelent mű második, javított kiadása) a stílus terminust tág értelemben használja, és a stílusrendszerek változásában, váltakozásában a fejlődést elősegítő törvényszerűségeket ismer fel. A közötti képzőművészeti reprodukciók — köztük több Rubljov-képé — számos rokonvonás révén közelebb hoznak az irodalmi emberábrázolás megértéséhez. Az egyes fejezetekben Lihacsov nem követi szorosan az irodalomtörténeti folyamat kronológiáját, hanem kiindulásul a középkori emberábrázolási szemlélet és módszerek XVII. században bekövetkezett válságát tárgyalja, azután tér rá a megelőző korszakokat jellemző stílusok, műfaji problémák vizsgálatára, hogy végül visszajusson a XVII. századi „barokk stílus” jegyeihez. (Izdatyelszto „Nauka”. Moszkva, 1970.)

Nagy Lajos

Pincenapló

Január 2—január 18. Mindössze néhány nap története. Néhány olyan napé, mely nem hasonlít a többihez, hiszen minden pillanata életet vagy halált jelenthetett emberek erei számára. 1945: Pest ostroma. A nyirkos-hideg, kényszerotthon — a pince. Az emberek: üldözök és üldözöttek. Az író, aki tárgyilagosan követi a lassan múló napok egyhangú borzalmát, s tárgyilagosságán csak keserű önvádja üt rést. Önvád a hallgatásért, gyávaságért, tehetetlenségért. Hiteles, dokumentum-erejű leírása ez nemcsak az eseményeknek, hanem a reménynek és reménytelenségnek, várakozásnak és beteljesülésnek is. Nagy Lajos, a

fegyverzi le, közösségi szimbólumait tünteti el. Ezzel magyarázható egy-egy tyúkketrecnek fölszínre bukkanó márványalapzata. Úgy látszik azonban, az ilyen „alapos munka” mégsem elég alapos, fűzzük tovább az író töprengését; honnan tudnánk különben az anyagi valóságukban elpusztított, jelkép-mivoltukban mégis továbbélő emlékekről, emlékeztetőkről? Hogyan verhetne visszhangot különben az ország és világ, nemzet és nemzetköziség nagyon is mai gondjaitól eltelt Sütő elméjében Savonarola sorsa? Bennünk pedig a *Ceruzajegyzetek* a *Sixtus-kápolnában* ama inkvizitori mondata, amely az ő sorsát a Michelagniolóéval fűzi össze: „Mindenki elvetemült, aki nem vállalja a kényelmet...”

Miféle kényelem tehetne volna ártalmatlanná fra Savonarolát, messer Buonarrotit? Ha ők megismerték és elfogadták volna, mi nem ismernék a kényelmetlenség igét, az igazságot, a kényelmetlen szépséget, melyet borzongva kortyol a vándor, Róma forró ege alatt, hús falai között. Sütő nem vállalkozik a lehetetlenre, amely szinte minden itáliai zarándokot megkísért és — elbuktat. Nem számolja meg az apostolok palástredőit, hanem elmondja annak a Michelangelónak az égető — tehát felejthetetlenül tanulságos! — szégyenét, aki Piero Medici „szellemes” kivánságára, a ritka firenzei havazások egyike idején — hőembert készített, nem játékból, engedelmességből; nem a győzedelmes Dávidot bámulja, Jahvé cseles szolgáját, hanem „a bujdosó pásztorfiú”-ban „a gyöngédség heroizmusát”, az igazit, amely előtt büszkén lehet térdet-fejet hajtani.

Bárhol ütjük fel a könyvet, sem a játékos készség az élményre, sem az újdonság ígérete nem képes elnyomni azt a sejtelmünket, hogy írójának nem az élvezet, hanem a kényelmetlenség a leghűségesebb útítársa. Nem a feltört láb, a sajtó derék vándorpanaszaira gondolunk. Útinaplójának tanúsága szerint a világ útjait járó Sütő megpróbáltatásai egészen más természetűek, ami annál figyelemreméltóbb, minthogy írónk, természetét tekintve, kevésbé hajlamos az askzétikus önsanyargatásra. Ha hinni lehet Camus-nek (ugyancsak otthonos volt ő is abban a kényelmetlenségben, amely a *Rigó és apostol* életérzése), aki szerint egyfajta tisztesség kritériuma, hogy az embernek a lehető legkevésbé önfelédtt pillanata legyen, akkor ez a száz lapnyi vallomás a lelkiismeret dokumentuma.

Szilágyi Júlia

Stiliztika és stílustörténet

Viszonylag gyors egymásutánban jelent meg a nyelvész Szabó Zoltán két kötete: a népszerű, de sokat vitatott tudományág legfontosabb kérdéseit összefoglaló *Kis magyar stilisztika* (társszerzői Bartha János, Horváth Tibor és Józsa Nagy Mária) és az elméleti-leíró áttekintést szervesen kiegészítő *Kis magyar stílustörténet*.

téka

Az első kötet* megjelenésekor összecsaptak a vélemények. A vita részleteit nem kívánjuk feleleveníteni, de emlékeztetnünk kell arra, hogy a bírálók egyrészt a mű szemléletét, másrészt pedig az elemzések stílusát kifogásolták. A tudományág vitatottságából szükségképpen következik a mű szemléletének vitathatósága. A kritikák pikantériája nem is ebben, hanem a megfogalmazással kapcsolatos észrevételekben rejlett. A méltányosság kedvéért azonban azt sem szabad elfelednünk, hogy a *Kis magyar stilsztika*, a hazai magyar tudományosság viszonylatában, úttörő jellegű munka. A *Kis magyar stílustörténet* pedig — Szabó Zoltán önálló szintézis-kísérlete — úgyszólván az egész stilsztikai szakirodalomban egyedülálló.

Hogyan értelmezi Szabó Zoltán (és munkaközösége) a stílus fogalmát? Miben látja a stilsztika tudományának feladatait? És végül: mi az, amit a stilsztika célkitűzései közül a két kötet megvalósít?

Szabó Zoltán (és munkatársai) szerint a stílus „nyelvi eszközökkel történő sajátos kifejezőmód”. A stilsztika feladata, ennek megfelelően, a nyelvi formák kifejező szerepének, expresszivitásának a vizsgálata, mégpedig: 1. a nyelvi elemek szintjén (stilsztikai minősítés); 2. a nyelvi közlemények szintjén (stilsztikai elemzés); valamint 3. a nyelvi közleménytípusok szintjén (stílusjellemzés).

A különböző stílusnemek közül (tudományos stílus, hivatalos stílus, publicisztikai stílus, szépírói stílus, társalgási stílus, szónoki stílus) a két kötet csak a *szépírói* stílussal foglalkozik.

A *Kis magyar stilsztika* — a tudományág történetének és alapvető elméleti vonatkozásainak ismertetése után — a magyar nyelv hangtani, szótani és mondattani elemeinek, illetve jelenségeinek stilsztikai minősítését végzi el. A hangtani fejezet felőli Horváth Tibor funkcionális verstani fejtegetéseit is. A szótani és a mondattani részhez pedig a költői képek, illetve az írói közlésformák — egyes beszéd, függő beszéd, szabad függő beszéd és belső monológ — vizsgálata kapcsolódik (csaknem teljes egészében J. Nagy Mária munkája). A kötetet Bartha János és J. Nagy Mária verselemzései, valamint Horváth Tibor párhuzamos műfordításelemzései egészítik ki.

A *Kis magyar stílustörténet*** a magyar szépírói stílus alakulását követi nyomon, az anyanyelvűség kezdeteitől a második világháború időszakáig. A szerző a jelentősebb szépírói életművek stilsztikai állapot-, illetve fejlődésrajzát dolgozza ki, a megkülönböztető sajátosságok megragadására törekedve. Az egyéni stílusokat a kifejezett tartalom és az írói egyéniség összefüggésében vizsgálja, de különös figyelmet szentelt az áramlat megszabta sajátosságoknak is. A közel nyolc évszázados magyar irodalmat négy nagy korszakra osztva tárgyalja, Kazinczy stílusreformját, Petőfi és Arany népiességét, valamint

* Bartha János — Horváth Tibor — Józsa Nagy Mária — Szabó Zoltán: *Kis magyar stilsztika*. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1968.

**Szabó Zoltán: *Kis magyar stílustörténet*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1970.

szocialista író felismerésével, békét, nyugalmat nem ismerő harcvállalásával zárul a kötet: „Mondom, nem nyugalom következik, hanem további harc. Szakadatlanul résen kell lenni. Hosszú ideig, talán egész életünkön át.” (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.)

Tamás Anna

Az Életképek (1846—1848)

Több, mint irodalomtörténet ez a könyv; a Tizek Társaságának csatlakozása ugrásszerű változást hoz az Életképekbe; Jókai és Petőfi vezetése alatt az 1848-as forradalmat előkészítő politikai írások legfőbb orgánumává, agitativ folyóirattá válik; a kötet szerzője rovatok és műfajok szerint elemzi azokat a politikai, irodalomelméleti, esztétikai, formai változásokat, amelyeket a lap köré tömörült radikális ifjú írók munkássága eredményezett; de az Életképek tükre az egész 48-as forradalom alakulásának is, a márciusi fiatalok kétféle való útjának, a plebejus forradalmiságnak és a liberális megalkuvásnak. (Akadémiai Kiadó, 1970.)

Dicționar al literaturii engleze

A kézikönyv az angol irodalomtörténet összes periódusait és műfajait felölelve tömör információt nyújt minden jelentősebb író és költő életéről és munkásságáról. A szerzők — a bukaresti egyetem tanárkollektívája — a tények és adatok közlését kritikai értékéssel kísérik, igyekezve a gazdag névsorban bizonyos hierarchiát megállapítani, a csúcsra helyezve Shakespeare-t. A bőséges anyag kezelése, közös munka lévén, természetesen nem

téka

lehet teljesen egységes sem az értékelés, sem a megfogalmazás, stílus terén, de a kötet mozaikjait „összehangoló” Ana Cartianu és Ioan Aurel Preda tevékenysége létrehozta a megkívánt harmóniát. A szótár javát a betűrendben elhelyezett életrajzok alkotják, ezenkívül mellékletet tartalmaz a főbb anonim irodalmi művekről és egy, az angol irodalom sajátos jelenségeit ismertető terminológiai magyarázó szótárt. (Editura științifică, 1970.)

J. M. Keynes

Teoria generală a folosirii miinii de lucru, a dobînzii și a banilor

„Bizonyos értelemben ma mindnyájan keynesisták vagyunk” — mondta M. Friedman közismert amerikai közgazdász. Valóban, a keynesi gondolkodásmód és elvek alkalmazása szinte valamennyi fejlett tőkésállamban a hivatalos gazdaságpolitika alapja lett. Követésre talált mindenekelőtt az az elv, amely szerint az államnak aktívan be kell avatkoznia a gazdasági életbe. Könyve utószavában Keynes elismeri: „A mai társadalom (tőkés) gazdaságának főbb hibái, hogy nem képes a munkaerő teljes foglalkoztatását biztosítani, ugyanakkor önkényes és méltánytalan a javak és jövedelmek elosztása.” A hibák ellenére Keynes mindenáron fenn akarja tartani a „jelenlegi gazdasági formát”. Am szerinte a hibák orvoslása lehetetlen a klasszikus elmélet alkalmazásával, „amelynek posztulátumai a speciális (gazdasági) esetre alkalmazhatók, de nem az általánosra”. Az először 1936-ban megjelent könyv gondolatmenete, mély elméleti fejtegetései és merően új fogalmai miatt elég nehezen követhető. (Editura științifică, 1970.)

a Nyugat mozgalmát tekintve korszakhatárnak. A nagyobb egységeken belül kisebb szakaszokat is elhatárol, a fejlődés fő irányát jelző stílusok alapján. Az *irodalmi írásbeliség kialakulásától a felvilágosodásig* című fejezetben például külön alfejezetek foglalkoznak 1. a XIII—XV. század; 2. a reneszánsz korszak és 3. a barokk korszak irodalmának stílusával.

Jelzésszerű összefoglalásunkból is kitűnik talán, hogy a *Kis magyar stilsztika* voltaképpen a leíró nyelvten, a *Kis magyar stilstörténet* pedig voltaképpen az irodalomtörténet hagyományos felépítését, tárgyalási módját követi. S ez az, ami elsősorban meggondolkoztat. Mert igaz ugyan, hogy ez a tárgyalási mód, a tudományág jelenlegi fejlődési fokán, a legkézenfekvőbb. Igaz az is, hogy a minősítő rendszereiben — sűrítve — mindazt megtaláljuk, amit a magyar stilsztikai szakirodalom eddig felszínre hozott, s hogy a stilstörténeti áttekintés feltétlenül megbecsülendő elvonatkoztató-általánosító munka eredménye. De felmerül a kérdés: hát a stilsztikumnak nincs *önálló* minősége? Nyilvánvalóan kell lennie, különben jogosulatlan volna mindenfajta stilsztikai szempontú, a nyelvi expresszivitásra összpontosító vizsgálódás. A stilsztikumot kell tehát közelebről meghatározni, ha azt akarjuk, hogy a stilsztikai minősítések, elemzések és a stílusjellemzések elveszítsék mindmáig kísértő illuzórikus színezetüket.

A szépirodalom stilsztikájával szemben természetes az az igényünk, hogy különböző tanulmánytípusai hatékony segítséget nyújtsanak az egyes alkotások és életművek, az irodalmi műfajok és áramlatok megközelítésében. Ez a megközelítés elképzelhetetlen az irodalomesztétikával és az irodalomtörténettel való kapcsolatleremtés nélkül. Am éppen a kapcsolatleremtés végett szükséges, hogy stilsztikai szempontból is előbb a *legsajátosabb* összefüggéseket ismerjük meg. Lehetséges-e ez a szempontok pontosabb körülhatárolása nélkül? A próbálkozás kockázataival mindenestre számolni kell.

Ezt, a verselemzéseken innen és túl, a két kötet szemléltető anyaga is bizonyítja. Például József Attila *Nő a tükör előtt* című versének részlete:

*A tükör előtt öltözik. Csupasz,
akár a frissen megköszörült penge*

— amelyben a csupasz, Szabó Zoltán minősítése szerint, a *meztelen* szépitése; vagy azok a jelzős kapcsolatok, amelyekkel a szerző Vörösmarty leírásainak egyénítő jellegét igazolná: „Érezzük, hogy az adott jellemzés csak Hajnára vagy csak Enikőre talál. Hajna például »szép szőke fodorhajú« és »bíboros ajkai« vannak, »füleim lágy hangidat érzik«. Ugyancsak a Zalán futásában egy másik nő szereplőjének a »hosszú barna haját« emeli ki.”

Az eklektikus megközelítési mód buktatóit Szabó Zoltán sok esetben mégis elkerüli. Az irodalomkedvelők tehát haszonnal forgathatják köteteit — addig is, amíg a stilsztika szakemberei megvívják a harcot tudományáguk korszerűsítéséért.

Mózes Huba

„Elvégre teljesen mindegy volt, hogy mit csinállok. Csak ne tudjon senki rólam, és én ne tudjak senkiről. Eltökéltem, hogy süketnémának teszem magam. Így legalább nem leszek arra kényszerítve, hogy mások hülye dumáját elviseljem. Mégis, ha valaki mondani akar valamit, le kell majd írnia egy darab papírra. Egy idő után aztán megunnák, hogy minduntalan írogassanak. Az egész világ azt fogja hinni, hogy egy szerencsétlen flótás vagyok, és békén fognak hagyni. Megtöltöm a kocsijukat benzinnel, a fizetésből egy kis kunyhót csinállok magamnak, amelyben leélhetem maradék életem. Valahová az erdő szélére, nem a közepébe, a szélére, mert szeretem a napsütést. Minél több napsütést.“ A *Zabhegyező* főhősének szavai ezek, a feledhetetlen Holden Caulfieldé, akit 16 éves korára már negyedszer csaptak ki az iskolából, és aki, a hazugság és aljaság fenyegette emberi értékéke ösztönös keresésében, odüsszeusi bolyongásait végül is elmeógyógyintézetben fejezi be. De a regény cselekménye ennek a drámai végnek a jegyében zajlik. A kamaszos humorú, színes argóval fűszerezett nyelvezet, a regényhős kalandjai, reflexiói mindmegannyi forrása a salingeri derűnek, amely drámai helyzetekkel ötvöződik. És nem a felületi humor a meghatározó, hanem a mögötte rejlő tragikum.

Faulkner szerint Holden tragédiája nem abban rejlik, hogy nem volt elég erős, vagy nem érdemelte meg azt, hogy az emberek befogadják, hanem abban, hogy amikor önként akart az emberek sorába lépni, nem talált ott embereket, nem talált semmit. Az a világ, amelytől Holden Caulfield, ösztönösen, annyira irtózott, de amely ugyanakkor vonzotta is, a perverzitás, a prostituált ész, a szellemi olesóságok kultuszának, a bántóan durva anyagiságnak a világa.

Arthur Heiserman és James E. Miller kritikusok szerint Salinger írásai — elsősorban a *Zabhegyező* — az amerikai irodalom ún. keresés-hagyományának (Quest tradition) jegyében keletkeztek. Ez a keresés a társadalommal szemben tanúsított magatartás szerint kétféle lehet. Az egyik valójában nem más, mint feltartóztathatatlan menekvés a társadalomtól, amely nem biztosítja a szabad fejlődést. Az ilyenfajta hősök prototípusa Stephen Dedalus, James Joyce *Ifjúkori önarckép* című regényének központi alakja. A másik kategóriára Leopold Bloom, az Ulysses főhősének magatartása a jellemző, aki megpróbál beilleszkedni az emberek közé. Salinger hőseiben e két, gyökeresen ellentétes magatartás együtt jelenkezik. A menekülőknék, Sri-Ramakrishna vagy Chuangtze végtelen misztikumába tartó sorsát Holden Caulfield egy elhagyott erdőszélre álmódott fiúhója nyitja meg, utána a Bhagavad Gita filozófiájába menekülő Glass-testvérek a *Franny és Zooey*-ből, a *Magasabbra a tetőt, ácsok*, valamint *Seymour: bemutatás* hősei következnek. Többségükben gyerekek, serdülők, az érettség határán álló ifjak, akik-

A darwini gondolat

„Csak természetes előítéleteink és a gög, mely dédapáinkat arra készítette, hogy féltenekek leszármazottjainak tekintsek magukat, tart vissza bennünket attól, hogy ezeket a következőket elfogadjuk — írta Charles Darwin. De nemsokára eljön az idő, amikor különbsnek fogjuk tartani, hogy természettudósok... azt hitték, hogy minden egyes lény külön teremtési aktus műve.“ S bár majomperekkel ma is találkozunk, ez az idő kétségtelenül eljött, sőt Darwin elméletének hiányait kitöltötte a később keletkezett genetika. Mi hát az élő A fajok eredete és Az ember származása című korszakalkotó művekből? Erre válaszol szemelvényekkel és okos magyarázatokkal ifj. Szabó T. Attila. Abban a tudatban, hogy ahhoz szól, aki csak szabad idejét tölti Darwin társaságában, s Darwinnak az ő számára is van mondanivalója. (Kriterion, 1971.)

Koltay-Kastner Jenő

Az olasz reneszánsz irodalomelmélete

Antológia, Petrarától Tassóig, harminc szerzőtől gondosan és nagy hozzáértéssel válogatott irodalomtörténeti szemelvények annak bizonyítására, hogy az újkori európai esztétika és irodalomelmélet, a modern értelemben vett irodalomtudomány alapjait a XIV—XVI. századi olasz reneszánsz költői, írói, gondolkodói rakták le. Bán Imre bevezető tanulmánya, szöveg- és névmagyarázat, gazdag bibliográfia segíti a szövegek könnyebb megértését, az eligazodást a különböző irányzatok között. (Akadémiai Kiadó, 1970.)

téka

Varga György

Az amerikai business

A vállalkozási formák leírása után a szerző rátér a big businesssek (nagy vállalkozások) irányítási rendszerére. Külön fejezetben foglalkozik a General Motorsban bevált decentralizált irányítási módszerrel s ezen belül a hatáskörök elhatárolásával, a vezetők döntési szabadságát meghatározó tényezőkkel. Foglalkozik a bizonytalanság, kockázat és tervezés összefüggéseivel. Mind a stratégiai, mind a tervezési kérdéseket vállalati példákkal illusztrálja. Kitér a marketing tevékenységre és az ún. vállalati diagnózis (értékelés) kritériumaira is. Végül képet kapunk az amerikai menedzserképzésről, az ilyen típusú iskolák koncepcióiról. Mintegy értékelve a tapasztalatokat a szerző megállapítja: „Be kellene táplálni az emberek fejébe azt, hogy mérlegeljék cselekvéseik hatását, hogy alternatívákban gondolkozzanak, teremtsék meg a maguk és mások számára a választás lehetőségét. Am mérlegelni csak úgy lehet, ha van mit mérlegelni, ha van alternatíva.“ (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.)

Kerekes Ferenc

A gépek üzemeltetése és karbantartása

A hazai magyar nyelvű mezőgazdasági szakirodalom hézagpótló szakkönyvvel gazdagodott: a kötet a Hargita megyei Agronómusok Háza és a Hargita napilap gondozásában jelent meg. A szerző azt a célt tűzte maga elé, hogy a szántóföldi növénytermesztés helyi adottságai szempontjából legfontosabb gépek szakleírását összefoglalva, magyar nyelv-

ből hiányzik még a cinizmus, a látóhatár korlátozottsága.*

Az ismert kritikus, Alfred Kazin, mehökkentő cinizmussal állítja, hogy „a legrosszabb dolog, amit Salinger hősei elmondhatnak a mi társadalmunkról, az, hogy ők maguk túl érzékenyek ahhoz, hogy élhessenek benne“. De lehetséges-e emberi viszonyok leegyszerűsítése egy naiv spekulációra? Ha lehetséges volna is, ez az, amire a gyerekek a legkevésbé képesek. Ezért nyúl Salinger annyi aggodalommal és együttérzéssel az ifjak világához, a gyerekekhez, akik buddhista aszkétizmusra emlékeztető elszigeteltségükben válnak bölcsessekké; ez legalábbis egy időre feledteti a súlytalanság állapotát, mint azt Holden Caulfield nővere, Phoebe, vagy Esmé s a két Glass-gyerek esetében láttuk.

Salinger hősei alkatuk s az író akarata szerint különbözőképpen reagálnak a világ dolgaira. Seymour Glass, az *Ilyenkor harap a banánhal* című novellában, a frontról visszatérve a végzetel való találkozás drámáját éli át a napfényes floridai tengerparton. Beszélgetése egy óvodás kislánnyal, Sybil-lel megvillantja előtte azt a szédítő szakadékot, amely a spontán igazságok vezérelte gyermeki világ és konvencionális környezete (amelybe élettársa, Muriel még tökéletesen beilleszkedik) között tátong. Az önmagával meghasonlott és a fronton kapott idegbetegségtől sújtott Seymour számára csak a golyó jelenthet menekvést.

Teddy, a Zen tanainak hatása alatt, magát egy öreg hindu bölcs szelleme megtestesülésének képzele, és úgy beszél a végről, mint a természetbe olvadás, a végtelenséget megnyitó pillanat fenséges aktusáról, olyan szelíd nyugalommal, mint akinek több köze van ehhez az aktushoz, mint magához az élethez.

John Gedsudski fájdalmat álomszerű mesevilágba fojtja. Magányának és élete értelmetlenségének a meséit áhítattal hallgató, ugyanakkor vele megértő közösséget vállaló gyereksereg, a bennük felfedezett visszhang öröme vet véget.

X, a leszerelt őrmester, egy novellát írva átéli a lélekben hozzá annyira közel álló Esmével való találkozását, akinek gyermeki bája végigkísérte a német fronton, és megmentette az idegösszeroppanástól (*Alpári történet Esmének, szeretettel*). Esmé rajongása új erőt öntött belé, és a Goebels *Példátlan idő* című könyvének egyik lapján talált bejegyzéshez („Uramisten, az élet egy pokol!“) hozzáfűzi Zozsima szerzetes szavait a *Karamazov-testvérek*ből: „Atyák és tanítók, ugyan mi is a pokol? Én azt mondom, hogy a pokol az a szenvedés, amikor képtelenek vagyunk szeretni.“ A novellában átélve egész múltját, rájön eddigi élete hiábavalóságára, és szakít a visszataszító, könyörtelenül prózai valósággal. Ott hagyja feleségét és anyósát. Esmé tisztaságára vágyik.

De Daumier-Smith, a *De Daumier-Smith két korszaka* című novella hőse lemond egy apáca szerelméről, vagy mert képtelen a szerelemre, vagy

* J. D. Salinger: *Franny és Zoëe*; *Magasabbra a tetőt, ácsok*; *Seymour*: bemutató. *Európa Könyvkiadó*. Budapest, 1970.

mert lelki tisztaságát félti a közönséges szenvedélytől.

Amíg Boo Boo Glass (*Lenn a dingiben*), a kis Leonel Tanenbaum anyja, maga is átéli zsenge korú fia szenvedéseit és örömeit, Eloise Wengler számára (*Ficánka bácsi Connecticutban*) lánya, Ramona nem jelent anyai örömet, kielégülést, mert nem tudja feledtetni Walt, Japánban elesett férjét, sőt Ramona az, aki akaratlanul is emlékezteti anyját az elveszett élettársra. Lánya iránt érzett szeretetének és gyűlöletének furcsa keveredéséből táplált fájdalomát csak elmélyíti saját kicsinyességének felismerése, amelyet végül is alkoholféregbe fojt.

Az eddigi életmű csekély terjedelme ellenére, amint azt John Skow *Sonny: Bemutatás* című Salinger-életrajzából megtudjuk, Salinger írói tevékenysége sokkal mozgalmasabb volt, mint azt a nyolcszáz lapra rügő műből gyanítanánk. Novella- és regényhősei a társadalommal szemben tanúsított magatartásukat illetően szintén hosszú fejlődésen mentek át az évek során. Itt a *Franny* és *Zooey*-ra gondolunk.

Franny Glass, aki már kilépett a gyermekkorból, de megundorodva egocentrikus környezetétől, irtózik belépni a felnőtté gyűlölt világába, tételődésében már-már elveszítené lelki egyensúlyát, ha testvére, Zooey (a Glass-testvérek valóóságos szintézise) közbe nem lépne a kövér hölgyről szóló mesével, amit idősebb testvérük, Seymour mesélt neki még annak idején, amikor *A bölcs gyerek* című rádióműsor sztárja volt. Seymour ugyanis csak azzal tudta rávenni Zooey-t, hogy rendesen felöltözzék, és fényesítse ki a cipőjét, amikor a stúdióba megy, hogy a kövér hölgy figyeli. Zooey képzeletét azonnal megragadta a kövér hölgy, akire így emlékszik vissza: „Irtó pontos képet alkottam magamnak a kövér hölgyről: folyton a verandán ült, és a legyeket hessegette magáról. A rádiót pedig egész nap bömböltette. Elképzeltem, milyen szörnyű meleg lehet, és ő nyilván rákban szenved, vagy tudom is én miben. Rém világos volt most már előttem, miért küldött Seymour kifényesített cipővel a stúdióba. Mert volt értelme.“

Nincs az a kifakadás, amely jobban megrendítene, mint ez a groteszk ideál, amely ebben a világban az élet értelmét helyettesíti.

A szereplők fejlődése itt bizonyára nem zárul le. De hogy merre tartanak, azt nem tudjuk. „Honnan tudod, hogy meg fogsz csinálni valamit, amíg meg nem csináltad?“ — kérdezi Holden Caulfield, mintegy óva a találgatás veszélyétől. Egy azonban biztos. Az élet értelmében, a nagy ideálokban csalódott ember, aki a steril érzelmi spekulációkba éppúgy belefáradt, mint fölöslegességének keserű drámáján töprengeni, aki még mohón kap a kövér hölgy keze után, és aki a legkisebb alibit is megragadja, csak hogy lemondhasson a halálról, nem állhat meg itt. Salinger — egyike azoknak a ritka amerikai íróknak, akik távöltartják magukat a publicitástól és a jó- vagy rosszindulatú pletykától, forogjon az közszájon vagy a lapok hasábjain — zárkózottságában, szinte képtelenségnek tűnő magányában is higgadtan és éles szemmel figyeli, mi lesz az emberekkel,

téka

ven is elősegítse a szükséges ismeretek elsajátítását. Nyolc fejezetben ismerteti a talajjavítási munkálatokra használt gépeket, a vetőgépeket, a növényvédelmi és növényápolási munkálatok gépeit, a gabona-betakarító és burgonyaszedőgépeket és eszközöket. Kár, hogy a könyv nem öleli fel a szántóföldi növénytermesztés többi fontos gépeit is. Reméljük, hogy e kiadvány iránt mutatkozó érdeklődés ösztönözní fogja a kiadó törekvését magyar nyelvű szakkönyvek megjelentetésére. (Agronómusok Háza — Hargita, 1970.)

Péterfi István A házigalamb és tenyésztése

A galambtenyésztők népes tábora évtized után lényegesen megváltozott formában és bővített tartalommal kapja kézhez második kiadásban Péterfi István kötetét magyar és román változatban. A szerző Közép- és Kelet-Európa házigalamb-faunájának egyik legkiválóbb szakértője. A könyv általában részében a galambok szelídítésének és tenyésztésének történetével ismerkedik az olvasó. A szerző számba vesz minden, a galambtenyésztő számára ma elérhető és irodalmilag nyilvántartott fajtát, ezen túlmenően pedig számos házigalambfajta leírása itt jelenik meg először a nemzetközi szakirodalomban. Ez a tény messzemenően emeli a kiadvány tudományos rangját. Az ismertetett fajták gazdagsága tekintetében e könyvhöz a szakirodalomban csak az USA-beli W. Lévi nagy galambenciklopédiája fogható. Külön fejezet foglalkozik a galambok elhelyezésével, gondozásával és takarmányozásával, részletesen kitér a galambhústermelés biológiai és gazdasági kérdéseire. (Ceres, 1970.)

téka

Mircea Malița

La Diplomatie Roumaine (Aperçu historique)

Az egyidejűleg angolul is megjelent mű szerzője a Bevezetőben a következőképpen összegezi áttekintését: „A mai román külpolitika és diplomácia a nép nemzeti létéért folytatott harcának tapasztalatainak okulva, szüntelenül fejlődve a békés együttműködés, a jószomszédság hagyományait, a szocialista Románia jogos érdekeinek előmozdítását és megvédését tartja szem előtt. A román nép életbevágóan fontos érdeke, hogy az enyhülésnek, a biztonságnak és a nemzetközi együttműködésnek a mai román társadalom fejlődése szempontjából kedvező feltételei megvalósuljanak. A román nép e törekvése szerencsésen egybefonódik minden nép nemes törekvéseivel és jól felfogott érdekeivel.” (Éditions Meridiane, 1971.)

Mikó Imre

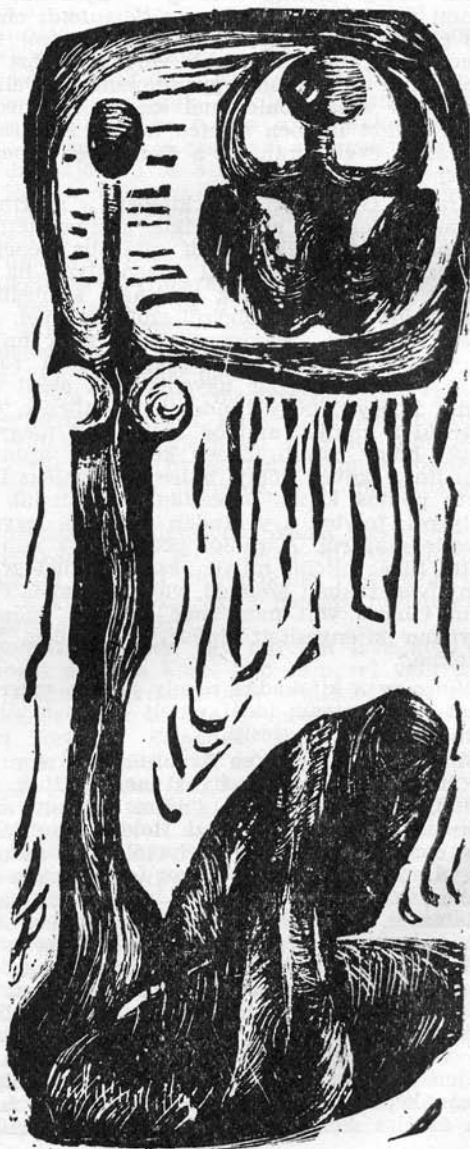
Az utolsó erdélyi polihisztor

1957-ben, új folyamunk indulásakor tette közzé Mikó Imre a Korunkban Brassai kutatásainak első eredményeit, s mára az adatgyűjtés testes köteté gyarapodott. A közérdeklődésre jellemző, hogy Brassai Sámuel városában a könyvből két óra alatt 850 példány fogyott el... A páratlan könyvsiker nemcsak a múlt századbéli Erdély tudománytörténeti kérdéseit feltáró anyagközlésnek, hanem az olvasmányos előadásmódnak is köszönhető. Az alcím kerekén száz dokumentumra és történetre hivatkozik, s tényleg, szikrázóan szellemes gondolat- és képsorokat kapunk a polihisztor születésének rejtélyeiről, a szerkesztő és professzor, a fűvész, kritikus és műfordító, a nyelvümvelő és muzsikuss életéről. (Kriterion, 1971.)

a szerelemmel, a becsülettel, az emberi büszkeséggel, az önfeláldozással.

Hogy milyen visszhangra talál az amerikai olvasótáborban a háborús hisztéria és az általános nyugtalanság közepette is, Salinger írói aggodalma az emberiségért, de főleg az utánpótlásért, a gyerekekért és a fiatalokért, annak bizonyítására elég Granville Hicks egyetemi tanár és jeles irodalomkritikus megállapítását idéznünk: „A Zabhegyező az egyetlen regény, amelyet minden amerikai diák elolvasott.”

Dumitru Ciocoi-Pop

Finta Edit: Anyaság